

Курс: Примењена анализа јавних политика:
правни, социолошки и економски аспект

Завршни рад

Јавне политике усмерене ка српској дијаспори:
потенцијал економског развоја Матице

Полазник: Вук Арсеновић

Ментор: др Данило Вуковић

Београд

2021

Садржај

1. Увод.....	1
2. Теоријско-методолошки оквир.....	1
2.1 Основне дефиниције.....	1
2.2 Теоријски приступ.....	2
2.3 Методолошки оквир.....	4
3. Анализа података	
3.1 Економски аспект.....	5
3.2 Политички аспект.....	9
4. Закључак.....	10
5. Коришћена литература и линкови.....	11

1. Увод

Миграције становништва изазивају велику пажњу академске, медијске и лаичке јавности. У вези са миграторним процесима ипак постоје многе недоумице, различити ставови и предрасуде. Званичних података или нема или се крећу у равни претпоставки и процена. Ипак, државне институције широм света препознају ове процесе као институционално важне, дефинишу појам дијаспоре и правно регулишу однос са мигрантским групама у оба смера, и са онима који улазе у ту земљу и са онима који се из ње исељавају. Република Србија је *Законом о дијаспори и Србима у региону* из 2009. г. правно регулисала неке од тих односа, а две године касније је усвојена *Стратегија очувања и јачања веза матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону* која се сматра централним документом очувања и развоја односа Матице и дијаспоре.¹ Према свему овоме, легитимност теме о којој говоримо је очигледна.

Развојни економски потенцијал Србије, са друге стране, тема је од изузетног значаја, а за неке од аутора који проучавају миграторне процесе и централна тачка потенцијала ка којој треба усмерити значајнију политичку пажњу². У овом раду ћемо дати осврт на добијене податке из истраживања српске дијаспоре с фокусом на питање могућности њеног утицаја на развојни пут економије у Матици.

Рад ћемо започети са теоријским освртом на тему интересовања и дефинисање основних појмова, затим ћемо представити методолошки оквир рада и анализирати податке.

2. Теоријско-методолошки оквир

2.1 Основне дефиниције

На самом почетку, прихватамо неке од постојећих дефиниција појмова и тиме одређујемо шта ћемо под њима подразумевати када их будемо користили у даљем тексту.

¹ <https://www.dijaspora.gov.rs/o-nama/>

² Видети: Весковић, М. и Бобић, М. (2015) у: *Социолошки годишњак*, No. 10, стр. 89-108; Рашевић, М. (2016) у: *ИОМ*, стр. 86-116; Лукић, В. (2013) у: *Социологија*, Vol. LV, No. 2; Предојевић, Ј, Павлов Т. и Милутиновић, С. (2015) у: *Миграције у функцији развоја*; Полети, Д. (2013) у *Социологија*, Vol. LV, No. 2.

Миграције – „Кретање лица или групе лица, било преко међународне границе, или у оквиру једне државе. То је покрет становништва, која обухвата сваку врсту кретања људи, без обзира на дужину, састав и узроке; оно обухвата миграцију избеглица, расељених лица, економских миграната и особа које се крећу у друге сврхе, укључујући и поновно сједињење породице“. (ИОМ, 2011 према Рашевић, 2016: 9)

Дијаспора - “Дијаспору одређене нације чине сви они људи који живе изван своје земље порекла и наслеђа као и територије где су они аутохтоно становништво, без обзира на њихово држављанство, а који су у могућности да говоре језик који припада месту порекла њихових предака, генерације емиграната који за земљу порекла сматрају своју Матицу и исказују добру вољу да учествују у њеном просперитету кроз организовање транснационалних делатности”. (Филиповић, 2012: 28, према Анђелковић и Бобић, 2015: 93)

Матична држава или *Матица* – према *Закону о дијаспори и Србима у региону*³ овај термин се односи на Републику Србију.

Дознаке из иностранства – представљају приходе домаћинстава од страних економија који проистичу углавном из привременог или сталног кретања људи тим економијама.⁴

2.2 Теоријски приступ

Статистике земаља које представљају најчешћи одабир за имиграцију српског становништва пружају податке према којима се процењује да је Србија просечно губила 15 хиљада становника годишње у периоду од 2008. до 2011. године. (Kupiszewski, Kupiszewski, Nikitović, 2012; Institute of Social Sciences, 2013 – према: Рашевић, 2016: 21). Попис становништва из 2011. г. је показао да 53,7% регистрованих емиграната борави у Аустрији, Швајцарској и Немачкој. (Рашевић, 2016: 22) Свакако, број земаља у којима се настањују српски емигранти је далеко већи.

³ http://dijaspora.gov.rs/wp-content/uploads/2012/12/Zakon_o_dijaspori.pdf

⁴ UNECE: https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/groups/wgna/GuideByChapters/Chapter_11.pdf

Миграциона кретања у региону Западног Балкана од друге половине XX века, уз специфичности различитих периода, трају до данас. Као узроци се мапирају три категорије фактора: политички (незадовољство радом институција или владајућом идеологијом), хуманитарни (услед катастрофе ратних година последње деценије XX в.) и економски (инфлација, сиромаштво и незапосленост). (Бобић, 2009: 364)

Питање губитка дела високообразованог становништва не стоји у вези искључиво са принципима хуманог капитала (стечена знања, вредности и вештине појединца које се кумулирају у друштву), већ индиректно и економског капитала. Матица губи одласком овог дела становништва потенцијал за развој тржишта, иновативност и већ уложена средства у образовање таквих лица. Из тог разлога је питање повратка у матичну државу заправо једно од најважнијих питања. Матична држава треба своје стратегије за економски развој да усмери и ка дијаспори, да искористи њен потенцијал, потпомогне успостављање пројектне сарадње између организација у Матици и дијаспори, а да бирократске препреке и негативан миграциони салдо сведе на минимум. Последње речено је могуће учинити јачањем мотивације емиграната да се врате у Матицу или да остану у њој они који размишљају о одласку, а са друге стране, јачањем тржишта рада могуће је привући већи број имиграната. Налази које нуди ауторка Мирјана Бобић показују да се повратак у Матицу условљава економским прогресом исте (Бобић, 2009: 366), а здраворазумски претпостављамо да би исти услов у великој (или највећој мери) важио и за друге две категорије: оне који планирају исељење из Матице и потенцијалних имиграната.

Важно је још истаћи да дознаке из иностранства чине изузетно важан економски фактор за земље из којих потучу исељеници. Извештај Светске банке из 2016. године говори да је трансфер новца који шаљу мигранти својим породицама у Матици 2015. г. достигао 601 милијарду америчких долара.⁵ За српске емигранте је процењено да су те године послали 3,6 милијарде америчких долара. После Украјине, Србија је друга земља по висини дознака међу земљама Европе и Централне Азије изражено у апсолутним износима.

⁵ <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXT-ECPROSPECTS/0,,contenMDK:21352016~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.html>

(Рашевић, 2016: 48-49) Највећи удео у БДП-у су дознаке из иностранства достигле 2009. г. (10,3%), а последње срачунате године (2019) су достигле 8,2% удела са 4,2 милијарде USD.⁶

Мере које је уводила Република Србија да би успоставила и развила односе са дијаспором су покренуте 2004. г. оснивањем Министарства за дијаспору⁷, које је 2012. г. сведено на Владино Канцеларију за сарадњу с дијаспором и Србима у региону.⁸ Канцеларија је две године касније укинута и данас њене надлежности обавља Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону при Министарству спољних послова.⁹

2.3 Методолошки оквир

У овом кратком раду ћемо изложити резултате анкете, а који се тичу теоријски обрађене теме односа (детерминисаног економским и политичким показатељима) дијаспоре и Матице. Рад ће указати на степен спремности да лица из дијаспоре улажу у Матицу и степен задовољства досадашњом политиком Србије усмереном ка дијаспори.

Анкету су спроводили студенти социологије на Филозофском факултету Универзитета у Београду од априла 2020. године до маја 2021. године, користећи више метода за прикупљање података: метод “субјективног избора”, метод “пригодног узорковања”, тј. испитивања најдоступнијих случајева као и “метод снежне кугле”, тј. упућивање на даље испитанике. Узорак броји 806 испитаника српског порекла који дуже од једне године бораве у иностранству, а у узорку је то 45 држава (нисмо разматрали ентитете попут Северне Ирске) које нису једнако заступљене. Према полу је структура узорка приближно изједначена (56,8% чини женски и 43,2% мушки пол). Према образовању, лица са завршеном основном школом чине 2% узорка, 44,8% са средњом школом, 39,2% високообразовани и 13,2% са завршеним постдипломским студијама од чега 1,9% чине доктори наука. Запослена лица имају највећи удео у узорку (66,9%), затим студенти (20,1%),

⁶ World Bank DataBase: Personal remittances, received (US\$), Personal remittances, received (% of GDP)

⁷ Закон о Министарствима (2004) могуће преузети: <http://www.parlament.gov.rs/akti/doneti-zakoni/u-sazivu-od-27-januara-2004.10.1035.html>

⁸ Закон о Министарствима (2012) <http://www.gs.gov.rs/doc/zakoni/Zakon%20o%20ministarstvima.pdf>

⁹ Закон о Министарствима (2014) <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2014/44/1/reg>

незапослена лица (7,1%) и најмање пензионисана лица (1,4%). Старосна структура узорка (Табела 1) не одговара старосној структури опште популације у Србији:

Табела 1: Старосна структура узорка (у %)			
<u>15-30</u>	<u>31-45</u>	<u>46-60</u>	<u>60+</u>
47,9%	29,4%	19,5%	3,2%

Ради систематичности, указаћемо на две опште теме и даље потподеле анализе.

1. Економски аспект односа дијаспоре и Матице:

а. Досадашња професионална сарадња Срба у дијаспори са Србима у Србији;

б. Питање повратка у Матицу;

в. Спремност да се инвестира у Матицу: општи и(ли) локални ниво.

2. Политички аспект односа дијаспоре и Матице: досадашњи третман и препоруке.

Уместо хипотеза које бисмо покушали у раду потврдити, поставићемо циљ рада. Кроз анализу економског аспекта ћемо покушати да мапирамо централне тачке ка којима треба усмерити политике Матице у сврху јачања економије. Мапирање тих тачака значи разумевање проблема са којима се сусрећу лица из дијаспоре, а чије отклањање би, претпостављамо, допринело економском прогресу.

3. Анализа података

3.1. Економски аспект

На питање да ли реализују неки пројекат заједно са колегама из Србије, одрично одговара 86,6% испитаника. Они који су реализовали неки од пројеката са колегама из Србије као најчешће проблеме наводе бирократске препреке, непрофесионалност и

финансијске услове фирме из Србије или саме Матице. Неопходно је направити опширније истраживање којим би се мапирани сви недостаци са којима се сусрећу лица из дијаспоре у успостављању пословне и пројектне сарадње са људима из Србије. Тако постављене проблематичне тачке би представљале одличан основ за писање стратегије јавних политика Матице усмерених ка јачању пословних веза са дијаспором, која би остварила обострану профитабилност. Ипак, могуће је већ на основу података из овог узорка закључити да би одличне резултате показала државна интервенција у правцу:

1. Свођења бирократских процедура у овој области на минимум;
2. Либерализације политика прекограничног кретања капитала и
3. Давања финансијске подршке фирмама у Матици и дијаспори у сврху успостављања међусобне пословне сарадње и организовања различитих курсева целоживотног учења са идејом прилагођавања компетенција у Србији и дијаспори.

Што се тиче политика које би биле усмерене ка питању повратка лица из дијаспоре у Матицу, такође је могуће доћи до „критичних тачака“ на основу којих би се креирале даље државне стратегије. Осим што се привлачењем Срба из дијаспоре у Матицу добија нова радна снага која јача економију, утиче се и на демографско питање депопулације, с обзиром да већина оних који емигрирају припадају старосној категорији у фертилном добу. (Бобић, 2009: 368; Станковић, 2014: 66) Став да Срби у дијаспори свој повратак у матичну земљу условљавају економским прогресом у истој (Бобић, 2009: 366) се и нашим истраживањем потврдио.

Наиме, на питање шта је највредније што су стекли у иностранству, 62,4% испитаника сматра да је то прилика да упозна друге културе, 59,4% људе друге националности, а 57,4% испитаника сматра да су то финансије. Иако је културни капитал више вреднован у овом контексту од економског капитала, и даље највећи број лица из дијаспоре свој повратак у Матицу условљавају економском осигураношћу: добро плаћеним послом у струци (37,2%) и започињањем бизниса уз финансијску и институционалну подршку државе (23,9%).

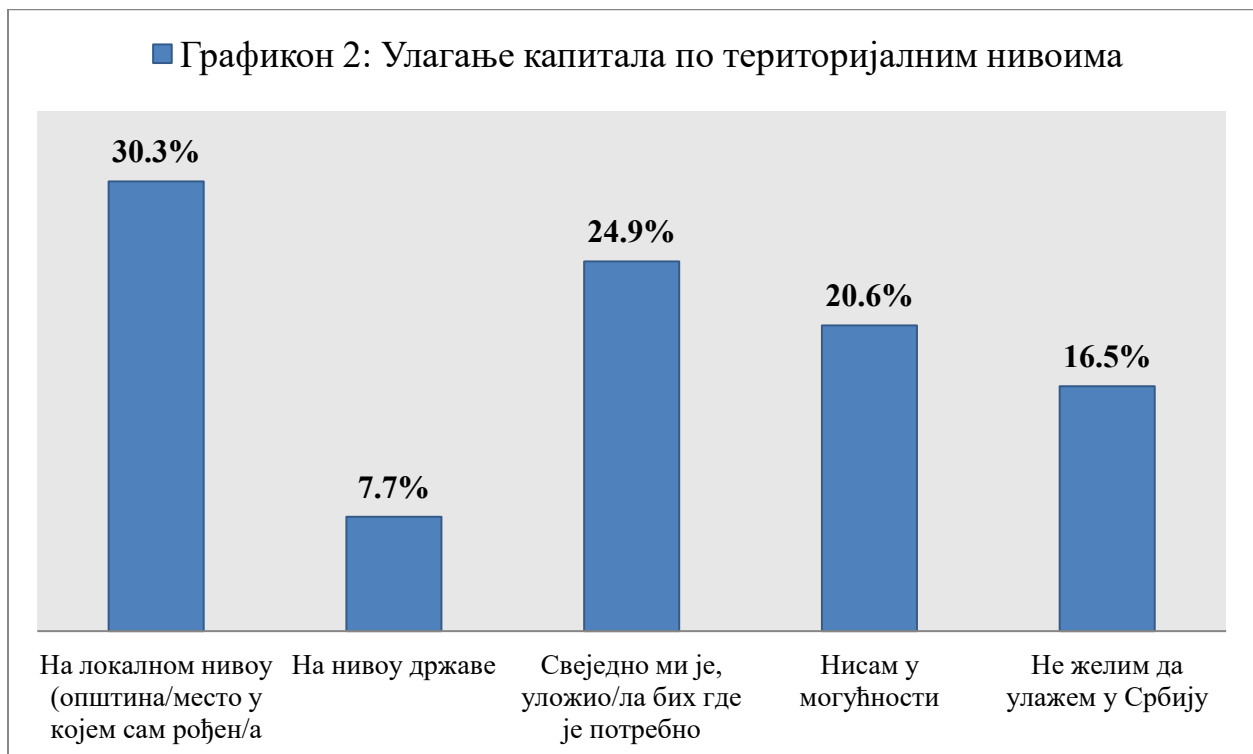
Међутим, како приказује графикон 1, четвртина (25,7%) испитаника не размишља о повратку у Србију, а 28,7% њих планира повратак када оствари неки од дугорочнијих циљева попут стицања професионалног искуства (4,8%), добијања пензије (10,4%) и уштеде довољног капитала за започињање бизниса у Србији (13,5%). Ипак, 37,8% њих оставило као могућност и повратак у земљу, без јасно постављених услова, док 7,7% њих наводи да би се вратило у Србију уколико би пронашло одговарајуће запослење.

Матицу би требало нарочито да интересује да своје политике усмери ка делу дијаспоре који нема искристалисане ставове о повратку у земљу, ка онима који о повратку размишљају без или са нарочитим условљавањем. Државни ангажман би могао да иде у више правца, а само неки од оних који би умногоме допринели повратку лица из дијаспоре у матичну земљу су:

1. Гарантовање институционалне и финансијске подршке предузетницима у настајању;
2. Стабилизација и развој система тржишта рада.

Потенцијал економског развоја Матице у односу на различите димензије улагања у њу (финансијска средства, знање, искуство и пословне контакте) је свакако тема која би требало да освоји можда и највећу пажњу доносиоцима одлука. Ситуација је готово симетрична (Графикон 2), 52,7% њих не жели (21,3%) или није у могућности (31,4%) да улаже у Србију, док 47,3% то жели или безусловно (25,4%) или уз одређене услове (21,9%). Уколико би неко из Матице званично затражио сарадњу од лица из дијаспоре и представио конкретан пројекат, 18,6% њих би на то и пристало, док код 49,5% испитаника одговор зависи од природе пројекта. Неопходно је, дакле, да креатори политика испитају могућности и осмисле шири спектар пројектних аранжмана унутар формалног политичко-институционалног оквира у које би укључивали лица из дијаспоре заинтересована да улажу у Матицу. Наше истраживање је показало да је заинтересованост за улагањем у локалну јединицу (углавном место порекла) далеко већа него када је у питању улагање у државу генерално. Скоро трећина (30,3%) је спремна да уложи ресурсе у локалну заједницу, а мање испитаника је одабрало опцију „Не, нисам у могућности“ – 24,9% или „Не, не желим да улажем у Србију“ – 16,5%.

3.2 Политички аспект

Желимо да напоменемо да је извршена подела у овом раду на економски и политички аспект искључиво аналитичка подела, а да су у реалности ово неодвојиви фактори друштвеног живота, те смо и у претходном одељку рада већ спомињали у ком правцу је неопходно управити политичке стратегије у односу на српску дијаспору. Међутим, сада нам је идеја да резимирамо перцепцију испитаника у односу на досадашње политичке потезе из Матице усмерене ка дијаспори и која очекивања имају по питању промена које би их мотивисале на већу сарадњу са Матицом.

Без покушаја да квантификујемо одговоре на питање шта лица из дијаспоре замерају доносиоцима одлука, представићемо неколико најчешће добијених одговора. Поред оних који истичи да не замерају ништа или да нису упућени у дешавања у Матици и у мере које се тичу дијаспоре, очекивано, много је испитаника истакло замерку у некој сфери економске слике у Србији: високу незапосленост, незадовољавајућу висину плате и пословну несигурност. Бирократске препреке и застарелост администрације су, такође, врло често навођене као проблематичне тачке. Из политичке перспективе, испитаници замерају ускраћеност права гласа у земљи борава и дистанцираност амбасаде, а у самој Матици низак степен демократизације и либерализације, а говоре и о незаинтересованости доносиоца одлука да спрече даље емиграције и привуку већ емигрирале.

Два посебно осетљива и изузетно честа одговора су се тичала перцепције тренутног третмана исељеника од стране Матице. Ту је реч или о изостанку икаквог контакта Матице и дијаспоре или о перцепцији испитаника да званичници у њима виде искључиво вршиоце финансијских трансфера у току године. Овакав осећај испитаници нарочито повезују са политичким ставом о дијаспори који су заузели политички званичници из Србије почетком пандемије изазване вирусом COVID-19 у марту 2020. г.

Поводом осећаја дела дијаспоре да су запостављени, Матица треба да поспешује културно-уметничке организације у дијаспори, омогући учење српског језика деци рођеној у иностранству и институционализује мере награђивања појединаца који успостављају сарадњу са колегама из Србије и тиме учествују у економском развоју Матице.

4. Закључак

На основу кратке анализе података до којих смо дошли уз помоћ анкете о животу Срба из дијаспоре, мапирали смо кључне проблеме које лица из дијаспоре перципирају као такве по питању конекције са Матицом. На основу тих проблема смо даље говорили о правцу у ком доносиоци одлука у Србији могу да усмере своје политике ка дијаспори.

По питању ниске професионалне сарадње између Матице и дијаспоре, испоставља се да Матица треба да дела у више праваца, као што је рад на модернизацији бирократских процедура, либерализацији прекограничне мобилности капитала и осавремењивање знања радника и предузетника у Србији.

Иако је важно да креатори политика у Србији буду окренути и ка онима који су одлучни по ставу повратка у земљу (28,7% њих који то планирају и 25,7% који не разматрају такву идеју), најважније је да усмере пажњу ка онима који опцију повратка остављају отвореном (45,5%) и испитају чиме се све условљава повратак спрам чега би развијали стратегије привлачења већ емигриралих лица и умањили даљи егзодус.

Искоришћавање пуног потенцијала економског развоја Матице у односу на инвестиције из дијаспоре су проблем чије решење је врло блиско претходном. Нарочиту пажњу захтева део дијаспоре који улагање у Матицу (на локалном или општем нивоу) условљавају различитим захтевима и очекивањима. Додатно је потребно да се у Србији креира или поспешује креирање пројектних решења који би се нудили лицима из дијаспоре према њиховим претходно испитаним интересовањима, јер 18,6% испитаника наводи да би пристало на конкретан предлог пројектне сарадње са Матицом, док 49,5% њих наводи да то зависи од природе пројекта.

На крају, показало се да је неопходно да се из Србије потенцира повезаност са дијаспором кроз културну и економску димензију. Прва би подразумевала подршку различитим културно-уметничким удружењима и школама српског језика у иностранству, а друга давање институционалног оквира за поспешивање и награђивање заслужних Срба из дијаспоре који раде на јачању везе и економском развоју у Матици.

5. Коришћена литература и линкови

1. Весковић Анђелковић, Милица и Бобић, Мирјана (2015) „Партнерство са дијаспором као стратегија смањења сиромаштва на локалном нивоу“ у *Социолошки годишњак*, No. 10, стр. 89-108.
2. Бобић, Мирјана (2009) „Дијаспора као економски и социјални капитал Србије“ у *Социолошки преглед*, Vol. XLIII, br. 3, стр. 361–377.
3. Rašević, Mirjana (2016) *Migracije i razvoj u Srbiji*, ИОМ, Београд.
4. Станковић, Владимир (2014) *Србија у процесу спољних миграција – Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*, РЗС, Београд.

Коришћени линкови:

1. Управа за сарадњу са дијаспором и Србима у региону:

<https://www.dijaspora.gov.rs/o-nama/>

2. Закон о дијаспори, 2012:

http://dijaspora.gov.rs/wp-content/uploads/2012/12/Zakon_o_dijaspori.pdf

3. UNECE:

https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/groups/wggna/GuideByChapters/Chapter_11.pdf

4. World Bank Data: <https://data.worldbank.org/>

5. Закони о Министарствима:

<http://www.parlament.gov.rs/akti/doneti-zakoni/u-sazivu-od-27-januara-2004.10.1035.html>

<http://www.gs.gov.rs/doc/zakoni/Zakon%20o%20ministarstvima.pdf>

<https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2014/44/1/reg>